

УДК 796/799(497.11)(091)
355.233.22(497.11)"18/19"

Мр Дејан ГАВРИЛОВИЋ
проф. физичке културе,
Школа за бродарство, бродоградњу
и хидроградњу, Београд

УТИЦАЈ СРПСКЕ ВОЈСКЕ НА ПОЈАВУ И РАЗВОЈ ФИЗИЧКЕ КУЛТУРЕ У СРБИЈИ У XIX И ПОЧЕТКОМ XX ВЕКА

АПСТРАКТ: У овом раду аутор даје преглед развоја физичке културе у Србији у уској вези са деловањем српске војске. Ово деловање је било двоструко. На једној страни у оквиру саме војске, а на другој подстицањем оснивања спортских друштава широм земље. На крају, официри су били истакнути покретачи и протагонисти олимпијског покрета. Аутор прати подстицај физичког вежбања још од времена устаничке Србије, а приказ закључује периодом пред ослободилачке ратове. У раду је коришћена савремена литература и властита основна истраживања.

Кључне речи: физичка култура, војска, Војна академија, војна школа

Увод

Утицај српских ратника на развој првих облика физичке културе међу српским племенима датира још из времена VII века и насељавања Словена на Балканско полуострво. Већ у том периоду постојали су облици физичког вежбања¹ неговани у тадашњим заједницама. Познато је да су ова племена била изузетно борбена и вешта у ратовању. Од оружја користили су лук, стрелу, дрвене штитове пресвучене кожом познате као „словенски штит“, кратка копља, мач и нож. Поред коришћења оружја били су успешни

¹ Физичко вежбање је извођење одређених телесних покрета са циљем побољшања физичких способности човека.

у борби рукама (песничењу и рвању). Искусни ратници су преносили своја знања и искуства на младе припаднике заједнице. Ова обука је представљала врсту организованог физичког васпитања која је имала за циљ добијање способних ратника. За време стварања српских феудалних држава претпоставља се да су војно способни мушкарци велики део времена користили за увежбавање ратничких вештина. Из редова ратника мушкараца бирани су најбољи који су унапређивани у војсковође. На овај начин организована српска племена добијала су први облик државне војске која је водила ратове за опстанак или проширење територија. Од XII до XV века, за време династије Немањића, одрасли чланови владајућег слоја упражњавали су разна физичка вежбања и проверу вештина руковања оружјем. У лову и на мегданима проверавала се снага, брзина, окретност и издржљивост. Српска властела је посебно организовала физичко вежбање за своју децу. Како је васпитање младог властелина било усмерено на усвајање знања и вештина везаних за службу на двору и ратовање, значајан део његовог образовања заузимало је физичко вежбање. Економским јачањем и проширењем српских територија јавила се тежња за боље организованом и увежбанијом војском. Осим властелина, сељака и кметова који су чинили већи део војне силе често су ангажовани и војници најамници из суседних земаља. Ти војници, чији је занат био ратовање, преносили су своја знања српским ратницима, учећи их новим вештинама и проширујући садржаје физичког вежбања међу Србима.²

Ангажовање српских војсковођа и ратника као наставника војне обуке у српској средњовековној војсци представља претечу утицаја официра српске војске на развој физичке културе у српској војсци а посредно и у народу (XIX и XX век). Утицај страних ратника на подизање борбене способности српске војске од XII до XV века, такође, представља претечу ангажовања страних официра која су уследила у XIX и XX веку, чија је последица била појава и развој сложенијих облика физичке културе у Србији.

Падом српских средњовековних држава под турску власт услови за било коју врсту физичког вежбања били су минимални. Може се рећи да у овом периоду није било ни једног облика физичког вежбања, који су постојали у српској средњовековној држави. Народу је остало само да путем усменог предања и народних песама памти и преноси славну историју српских витезова.

² С. Илић/С. Мијатовић, *Историја физичке културе Кнежевине и Краљевине Србије*, 1994, стр. 23.

Утицај српске војске на појаву и развој физичке културе у војним школама, цивилним школама, грађанским гимнастичким

После првих корака обнављања српске државе, почетком XIX века, створили су се услови за културно буђење српског народа. У устаничкој Србији отворено је више основних школа које нису у својим програмима имале садржаје физичког васпитања. Међутим, утицај устаничке војске на прве облике физичког васпитања догодио се 1808. године у београдској Великој школи. Капетан београдских коњаника Петар Ђурковић предавао је полазницима Велике школе мачевање сабљама, док су један официр и два наредника руског нишлотског пука предавали егзерцир с пушкама.³ Физичке активности које су се упражњавале у Великој школи представљају први покушај увођења физичког васпитања у српско школство. Из наведених података можемо закључити да у је у устаничкој Србији, под вођством Карађорђа Петровића, у школске установе физичка култура улазила преко војске која је на овај начин припремала омладину за одбрану земље. Фехтовање (мачевање) је борилачка вештина и у том периоду развоја школства у Србији представља садржај физичког васпитања.⁴

Вишевековна поробљеност српскога народа под отоманском империјом наметнула је да се физичко васпитање прво појави у облику борилачких вештина и да војска буде та која даје предаваче и учитеље. Борба за ослобођење је борилачке вештине поставила испред осталих физичких вежбања, као једно од средстава опстанка и нешто што се упражњавало међу устаницима, у домаћинствима, али и у школама.

Борилачке спортове допуњавала су друштва јахача и стрелачке дружине где ће официри наћи своје природно место као стручан и незамењив кадар. Развојем спорта у друштву, посебно након формирања гимнастичког друштва „Соко“ 1891. и доношењем Закона о помагању телесног васпитања ван школа (октобар 1892) они ће давати свој сталан допринос.⁵ Соколи у Краљевини Србији ће касније бити под директним утицајем Народне одбране једнако као и савез свих соколских друштава „Душан Силни“ које ће своје организације имати свуда у српским земљама.⁶

³ Р. Љушић/С. Бојковић/М. Пршић/Б. Јововић, *Официри у високом школству Србије 1804–1918*, Београд, 2000, стр. 153.

⁴ С. Вишњић/ Д. Гавриловић/ Г. Касум, *Мачевање први борилачки спорт српског народа*, Београд, 2009, стр. 408.

⁵ *Модерна српска држава 1804–2004. Хронологија*, Београд 2004, стр. 142–143;

⁶ Никола Жутић, *Соколи, Идеологија у физичкој култури Краљевине Југославије 1929–1941*, Београд, 1991, стр. 5–10; А. Брозовић, *Соко Краљевине Југославије*, Београд, 1930.

Све је почело формирањем самог стручног официрског кора. После добијања статуса Кнежевине 1830. године књаз Милош Обреновић је послао у Пожаревац одређен број способних младића са циљем да се оспособе за стручни командни кадар у војсци. По њиховом окупљању, књаз Милош је основао Гвардијску школу априла 1830. године. Ова школа је постојала три године.⁷

Децембра 1837. године основана је Књажеско-сербска воена академија. Први професор био је Стефан Херкаловић, познавалац српског, француског, италијанског, немачког и енглеског језика. Наставни план и програм садржао је између осталог и борење тј. фехтовање (мачевање), као претечу предмета физичког васпитања на српским војним школама. Ова школа је престала са радом јуна 1838. године.

Шестог септембра 1850. године отворена је Артиљеријска школа са циљем да образује људство за све родове војске. Од почетних једанаест предмета програм се временом проширио великим бројем предмета, међу којима су били борење, гимнастика и пливање. Генерације српских питомаца у Артиљеријској школи, потом у Војној академији, упознавали су физичко вежбање, које је из године у годину било садржајније по квалитету и обиму.⁸

После тридесет година рада, 1880. године Артиљеријска школа је променила име и званично постала Војна академија. Школовање се делилило на Нижу која је трајала три и Вишу која је трајала две године. Учитељи су вршили наставу из борења, гимнастике, пливања, јахања, вожења и правила службе. Српски официри су најчешће чинили професорски кадар још од отварања Артиљеријске школе. Од укупно 286 професора, дужност професора је обављало око 200 српских официра. Они су на дужностима професора предавали предмете који су војничку професију чинили специфичном и тежом у односу на све друге.⁹

Озбиљан приступ физичком вежбању на српској Војној академији описан је у писму др Владана Ђорђевића београдском грађанству, које је упутио приликом оснивања „Београдског друштва за гимнастику и борење“ 1882. године.

⁷ *Споменица Седамдесетногодишњица Војне академије 1850–1925*, Београд, 1925; М. Бјелајац, Војно образовање и његов значај, у: *Образовање код Срба кроз векове*, Завод за уџбенике и наставна средства, ДИС и Историјски институт, Београд 2003, стр.169–180.

⁸ *Споменица Седамдесетногодишњица Војне академије 1850–1925*, Београд, 1925. стр. 3–5; Р. Љушић/С. Бојковић/М.Пршић/ Б.Јововић, *Официри у високом школству Србије 1804–1918*, Београд, 2000, стр. 203–220.

⁹ *Споменица Седамдесетногодишњица Војне академије 1850–1925*, Београд, 1925, стр. 215–246; Р. Љушић/С. Бојковић/М.Пршић/ Б. Јововић, *Официри у високом школству Србије 1804–1918*, Београд 2000, стр. 237–241, 277–281; Прилог бр. 8 Предавачи у војним школама Кнежевине-Краљевине Србије (1830–1919).

„Допустите ми, само на часак, да вас подсетимо на једну околност, која по нашем скромном мишљењу, заслужује нашу потпуну пажњу, а та је околност у начину: како се данас у Србији негује телесно развиће. Без сумње сте и ви, тако исто као потписани, убеђени да је гимнастика, када се систематично удеси према добу старости, полу и народним обичајима, једна од најјачих, ако не баш и најсилнија полуга за унапређење телесног, а услед овог и моралног здравља како појединца, тако и читавих народа. Међутим баш том систематичном телесном вежбању слабо се у нас до сада поклањала пажња. Осим Војне академије, где се тај посао од почетка те школе систематички радио и осим гимназије у којој некад има а некад и нема учитеља за гимнастику. Иако је само име гимназије поникло из гимнастике, у целој Србији једва има три или четири права учитеља гимнастике, па и они осим Академије немају где да своје ђаке обучавају(...)¹⁰

Борење, гимнастика и пливање су чинили групу предмета физичког васпитања на Војној академији. Често је један професор предавао сва три, или два од набројана три предмета.

Официри као најобразовани део армије, преко подофицира и војника, ширили су знања физичког вежбања на српски народ.¹¹ Одређен број официра упућиван је у армије пријатељских земаља ради стицања допунских војних знања. Иако официри најчешће нису упућивани конкретно ради изучавања физичког вежбања у страним трупима, они су ипак усвајали одређена вежбања која су преносили на официре и војску у Србији. Конкретно у периоду од 1888–1899 године на усавршавању у страним трупима боравила су 303 официра (Аустроугарској, Русији, Француској, Белгији и Немачкој).¹²

Довођење стручног кадра из иностранства на Војну академију и одлазак наших наставника на стручно усавршавање у европске војне установе утицао је и на развој облика физичког васпитања првенствено у војсци. Посредно, поменути след догађаја имао је за последицу, подизање свести о физичком вежбању међу војницима, надаље у спортским друштвима, у цивилном школству и на крају међу цивилима.¹³

Српско Министарство војно, као надлежна институција војске Кнежевине Србије водило је рачуна о реформама физичког вежбања. Промене

¹⁰ В. Рашић, Српски витез, *Развитак гимнастичких друштава у Србији*, 1911, стр. 2.; *Споменница Седамдесетпетогодишњица Војне академије 1850–1925*, Београд, 1925.

¹¹ Милић Милићевић, Подофицирске школе у Краљевини Србији, у: *Образовање Срба кроз векове*, Београд, 2003, стр.181–199

¹² С. Б. Ратковић-Костић, *Европеизација српске војске*, Београд, 2007, стр.103; види такође: М. Милићевић, *Реформе војске Србије 1897–1900*, Београд, 2002; Д. Вуксановић-Анић, *Стварање модерне српске војске*, Београд 1993.

¹³ Д. Гавриловић, *Великан српскога спорта пуковник Драгомир Николајевић*, 2011, стр. 109.

везане за физичко вежбање у европским војскама утицале су и на реформе у нашој војсци. Најбољи показатељ за поменути тврдњу је књига „Упут за упражњавање гимнастике“. Ову књигу је објавило Министарство војно 1874. године у Београду, приближно у истом периоду кад и низ значајних књига које је објавило Министарство војно Француске.¹⁴ Књиге „Приручник из еклектичке гимнастике“ (1871), „Упут о физичкој активности војника“ (1874) и „Гимнастика и мачевање“ (1875) у издању Министарства војног Француске су највероватније утицале на издање нашег Министарства војног. Тако можемо закључити да је српска војска пратила достигнућа физичког вежбања у Европи и у складу с њима унапређивала садржаје у својим редовима.

У предговору књиге „Упут за упражњавање гимнастике“ је наглашено:

„Циљ гимнастике, да правилним вежбањем тела да снагу и окретност војника са погледом на захтеве, који су са позивом његовим скопчани. Даље она му олакшава изучавање и вршење практичне службе и помаже му у војничком позиву и образовању. Напоследку у свези са чисто војничким упражњењима подиже у њему морални елемент, улевајући му веру у своју телесну моћ. Војничка гимнастика¹⁵ је грана војничког образовања и упражњава се са свима војницима са погледом на старост и телесни састав њихов. Команданти и четни командири одговорни су за успех у гимнастици онако исто као и у осталим гранама изражавања. Чисто техничка настава може се дати у руке подофицирима али су они увек само помоћници официрима који гимнастиком управљају. Начела гимнастике морају бити свима официрима врло добро позната. Млађи официри морају бити у стању да сва упражњења и сами раде.“¹⁶

С обзиром на садржај овог Упута који је изашао још у време Артиљеријске школе (која је трајала до 1880. године, када је преименована у Војну академију), можемо закључити да је гимнастика имала значајно место у војном програму. Сам садржај гимнастике био је проткан трчањем, скоковима, поскоцима, радом на греди, згибовима, вежбом пропадање и др.¹⁷

¹⁴ Д. Гавриловић, *Појава енглеског и француског бокса у Краљевини Србији и његов развој до почетка Првог светског рата са посебним освртом на допринос Драгомира Т. Николајевића*, 2009, стр. 33.

¹⁵ Гимнастика је најчешћи појам којим се описују различита физичка вежбања наручити крајем XIX века али и почетком XX века.

¹⁶ К. С. Протић, *Упут за упражњавање гимнастике*, Београд, 1874, стр. 2.

¹⁷ *Споменица Седамдесетогодишњица Војне академије 1850–1925*, Београд, 1925, стр. 61–62 из старих програма се види да је било заступљено јахање, пливање, „фехтовање“, гимнастика и борење. Ово се задржало и у свим каснијим програмима наставе питомаца.

У периоду од 1882. године до 1890. године из посебних разлога и одређене државне потребе официри српске војске су поред својих редовних војних дужности постављани за наставнике гимнастике и војног вежбања у цивилним школама. Ове дужности су вршили у основним и средњим школама, утичући непосредно на развој физичког вежбања у нашем народу.¹⁸

Војна академија је константно подизала ниво физичке активности официра. Године 1900. створена је „Прва официрска школа за мачевање и остале спортове“. Место главног учитеља додељено је Шарлу Дусеу. Учитељ Дусе бирао је само најспособније официре. Часови су одржавани у сали Војне академије. Академија је наставила са организацијом курсева 1902. и 1904. године.¹⁹ Списак учесника проширен је официрима који су започели курс у јесен 1904. и похађали га до пролећа 1905. године.²⁰ За организаторе курса изабрани су капетан Драгомир Николајевић (директор курса), пуковник Дамјан Поповић (управник), Шарл Дусе (главни учитељ), мајор Душан Пешић (члан испитне комисије). Поједини руководиоци ових курсева су већ у том периоду обављали дужност наставника борења на Војној академији (Шарл Дусе, Драгомир Николајевић и Александар Јосифовић), док је Богољуб Динић учитељску позицију стекао у наредном периоду.²¹ Међу полазницима налазио се и значајан број официра који су положили животе у ратним дејствима. Бранивоје Јовановић и Богдан Хајнц погинули су у борби са Турцима маја 1905. године. Данас, две улице на општини Звездара у Београду носе њихова имена.²² Душан Трифуновић и Радомир Аранђеловић погинули су у Балканским ратовима 1913. године, док су године Првог светског рата однеле животе Милана Димитријевића, Милана Стефановића, Чедомира В. Николића, Косте Ђорђевића, Миливоја Лукића

¹⁸ С. Мијатовић, *Појава олимпијске мисли и развој олимпијског покрета у Србији до 1914 са посебним освртом на допринос Светомира Ђукића*, 1992, стр. 134.

¹⁹ АВИИ, П. 14, к. 12, 006/001, Министарство војске опште одељење, *Курс борења официра*, 1902 стр. 4. Полазници курса новембра 1902. године били су потпоручници: Милан Димитријевић, Милан Стефановић, Радомир Елезовић, Милан Завађил, Војислав Милић, Павле Е. Јуришић Штурм, Бранивоје Јовановић, Душан Трифуновић, Миливоје Лазаревић, Драгутин Радојчић, Чедомир Николић, Милош Карамарковић, Душан Рељић, Драгомир Лазаревић, Карло Силви, Радоје Ђуровић (пешадија), Коста Ђорђевић, Димитрије Лазаревић, Михаило Жујовић, Милош Белимарковић (коњица), Илија Гвоздић, Милан Ђорђевић, Стеван Остојић и Милутин Недић (артиљерија).

²⁰ Д. Лазаревић, Спорт и свет, *Официрска школа борења*, 1905, бр. 1, стр. 7. Тренирали су официри: Петар Миљковић, Богдан Хајнц, Александар Стојичевић, Милорад Лазаревић, Александар Јосифовић, Богољуб Динић, Драгољуб Бајаловић, Божидар Гојковић, Душан Кузмановић, Раде Аранђеловић, Драгомир Радојчић, Стојан Поповић и Миливоје Лукић.

²¹ Један број чланова ове школе добио је касније чин генерала: Дамјан Поповић, Душан Пешић, Карло Силви, Милорад Лазаревић, Милан Ђорђевић, Милутин Недић (М. Милићевић, Љ. Поповић, *Генерали Кнежевине и Краљевине Србије*, Београд, 2003; М. Бјељајац, *Генерали и адмирални Краљевине Југославије 1918–1941*, Београд 2004)

²² Улице Војводе Бране и Војводе Богдана у Београду.

и Милоша Белимарковића. С обзиром на велику заступљеност официра „Школе борења“ у различитим друштвима за телесно вежбање и њихов неспоран спортски квалитет, можемо претпоставити да је то био губитак за физичку културу Краљевине Србије, а касније и Краљевине Југославије.

Године 1907. српски официри наступили су на прослави 100-годишњице рада на физичком и културном пољу у Холандији која је одржана у Хагу. На прославу су дошли официри из свих европских земаља изузев Аустрије и Мађарске. Испред српске војске на прослави су учествовали капетан Николајевић и поручник Јосифовић.²³

Војна академија је од 1908. године увела соколски начин вежбања за питомце све четири године школовања. Соколски начин вежбања предавао је Франтишек Хофман, учитељ гимнастике у Гимнастичкој школи у Београду.²⁴

Занимљиво је да су оба краљевића Ђорђе и Александар Карађорђевић вежбали мачевање под командом професора Војне академије Шарла Дусеа. А често су и били присутни на свечаностима где је упражњавано мачевање.

Приликом обављања своје дужности ађутанта Његовог Величанства краља Петра, мајор Драгомир Николајевић наводи:

„Краљевић Ђорђе ми је наредио да узмем маску и сабљу и да мачујем са њим. Касније је казао, да са Шарл Дусеом лакше изађе на крај но са мном у борењу. Да сам га пустио казао би да не знам ништа. Овако ћути и хвали ме.“²⁵

Настава физичког вежбања на Војној академији одржавала се у континутету, још од Књажеско-сербске војне академије (једини предмет је био мачевање-фехтовање), преко Артиљеријске школе (1850), променом назива институције у Војна академија (1880), са паузом у Првом светском рату и редовно након рата. На месту наставника предмета из групе физичке културе мењали су се активни официри, гимназијски учитељи гимнастике и учитељи мачевања.²⁶

²³ Д. Николајевић, *Дневник*, 1907, стр. 29.

²⁴ С. Илић/С. Мијатовић, *Историја физичке културе Кнежевине и Краљевине Србије*, 1994, стр. 120.

²⁵ *Дневник мајора Драгомира Т. Николајевића*, стр 64.

²⁶ *Споменица Седамдесетпетогодишњица Војне академије 1850–1925*, Београд, 1925, стр. 215–246, одељак IX, „Професори и учитељи“. Гимнастику, борење и пливање учитељ Јован Замастил (од 1851), борење учитељ Ђорђе Марковић (од 1858–1860), гимнастику капетан Лазар Цукић (1858–1859), Гимнастику, борење и пливање мајор Фердо Михокковић (1863–1887), гимнастику и борење учитељ Љубомир Илић (1887–1891), борење мајор Милош Васић (1891–1899 са прекидима), борење Шарл Дусе (1891–1923 са ратним прекидима), гимнастику мајор Стеван П. Јовановић (од 1892–1895), гимнастику адвокат Јован Стојановић (1893–1894), борење и гимнастику капетан Светислав Г. Мишковић

Као резултат жеље да се прихвати олимпијска идеја и развија олимпијски покрет у Србији 10. фебруара 1910. године у Београду је основан „Српски олимпијски клуб“. Оснивачка скупштина одржана је у редакцији листа „Ново време“ који је имао седиште у хотелу „Москва“. За директора је изабран капетан Светомир Ђукић, а за секретаре потпоручник Милош Илић и студент Александар Боди. Од шест чланова Управе на оснивачкој скупштини четворица су били официри српске војске. На седници СОК-а одржаној 1911. године изабрани су управа и одбори. У оба тела Српског олимпијског клуба официри су чинили већину.²⁷ На V олимпијским играма у Стокхолму (Шведска) 1912. године испред Српског олимпијског клуба путовали су тројица званичника и два такмичара. Двојица од тројице званичника били су официри Краљевине Србије. На седници Међународног олимпијског комитета 10. јула 1912. године, Српски олимпијски клуб је примљен као пуноправни члан МОК-а. На истој седници капетан Светомир Ђукић је предложен и изабран за члана Међународног олимпијског комитета.²⁸

Учитељи и официри српске војске који су у војсци и друштву заслужни за развој физичке културе у XIX и почетком XX века

Учитељи предмета физичке културе у Артиљеријској школи а касније на Војној академији представљају доајене српске физичке културе.

Почнимо од учитеља Јована Замастила. Он је предавао гимнастику, борење и пливање од 25. септембра 1851. година и наредних пет година. Учитель Замастил представља зачетника у богатој плејади учитеља садржаја физичког васпитања на Војној академији.²⁹

Учитель мачевања Ђође Марковић Кодер предавао је борење од 17. октобра 1858. године до 30. септембра 1860. године. Кодер је био веома образован човек, знао је десетак страних језика, писао је песме а у гимназији у Сегедину предавао је гимнастику и мачевање. Тада је предавао и Стевану Тодоровићу. Љубав према гимнастици добијена од учитеља Марковића

(од 1895–1897), гимнастику мајор Атанасије М. Поповић (1898–1901), гимнастику и борење капетан Драгомир Т. Николајевић (1900–1902), гимнастику и борење мајор Александар С. Јосифовић (1902–1907), гимнастику учитељ, референт Министирства просвете за гимнастику Мирослав Војновић (раније име Фрањо Хофман) предавао од 1908 са ратним прекидима и после рата. Двдесетак коњичких официра је током предратног времена предавало јахање одвојено или са вожењем.

²⁷ В. Рашић, Српски витез, *Олимпијски клуб*, 1911, стр.117.

²⁸ С. Илић/С. Мијаговић, *Историја физичке културе Кнежевине и Краљевине Србије*, 1994, стр. 170; Симиша Ивановић, Лазар Чолић, *Ко је генерал Светомир Ђукић*, Београд 1999; Српски биографски речник, том 3, Д-3, Матица Српска, Нови Сад 2007, стр. 611–612 (биографија генерала Ђукића).

²⁹ Првенствено у Артиљеријској школи а касније на Војној академији.

определила је Стевана Тодоровића за каснији дуготрајан рад на развоју гимнастике међу Србима. Као свршени академски сликар после школовања у Бечу Тодоровић се вратио у Београд и основао „Сликарску школу“, где је поред сликарства обучавао полазнике у гимнастици, мачевању и певању.³⁰ Сам Марковић отворио је своју Приватну школу мачевања у Београду још 1848. године где је окупљао омладину и грађане.³¹

Пешадијски мајор Фердо Михоковић предавао је борење од 25. априла 1863. године до 19. новембра 1887. година, поред борења предавао је гимнастику и пливање. Мајор Михоковић је био учитељ у „Првом српском друштву за гимнастику и борење“. Умро је 19. новембра 1887. године.

Гимназијски учитељ Љубомир Илић предавао је борење и гимнастику од јесени 1886. до 30. јуна 1891, такође као и Михоковић био је један од учитеља у „Првом српском друштву за гимнастику и борење“. Умро је 24. септембра 1894. године. Оба наставника са Војне академије су пристали да без надокнаде врше обуку у „Првом српском друштву за гимнастику и борење“ чиме су дали значајан допринос целокупној популаризацији физичког вежбања крајем XIX века.³²

Дивизијски ђенерал и министар војни Милош М. Васић предавао је борење, географију, тактику, стратегију и ратну службу у периоду од 22. маја 1891. до 21. септембра 1899. године. У родном крају завршио је основно школовање, а гимназију у Београду. Образовање је продужио на Великој школи и након тога завршио једну годину Филозофског факултета. У наредном периоду уписао је тринаесту класу Артиљеријске школе коју завршава као трећи по рангу 2. августа 1883. године. У школској 1888/89 години Милош Васић је предавао борење у Великој школи у Београду, а неколико година касније постаје учитељ борења на Војној академији. Милош М. Васић умро је у Београду 2. октобра 1935. године. Важи за једног од најистакнутијих српских војних организатора и дипломата.³³ Данас, у улици која носи његово име налазе се просторије Олимпијског комитета Србије.

Од јесени 1891. са прекидима до 1. маја 1923. године борење је предавао виши учитељ вештина Шарл Дусе. Шарл Дусе се на наговор српског војног аташеа ђенералштабног пуковника Нешића из Цариграда преселио у Београд на место наставника борења Војне академије. До доласка Дусеа

³⁰ С. Илић/С. Мијатовић, *Историја физичке културе Кнежевине и Краљевине Србије*, 1994, стр. 79.

³¹ С. Мијатовић, *Појава олимпијске мисли и развој олимпијског покрета у Србији до 1914 са посебним освртом на допринос Светомира Ђукића*, 1992, стр. 134.

³² В. Рашић, Српски витез, *Развитак гимнастичких друштава у Србији*, 1911, стр. 22.

³³ Р. Љушић./С. Бојковић./М.Пршић./Б.Јововић, *Официри у високом школству Србије*, 2000, стр. 537.; М. Милићевић, Љ. Поповић, *Генерали Кнежевине и Краљевине Србије*, Београд, 2003, стр. 69–73 (биографија).

мачевање су предавали ђаци из Немачке по старој немачкој методи, док он уводи француску методу. Шарл Дусе ствара кадар својих ученика како на Војној академији тако и у приватној школи која се налазила на Теразијама у стану где је после боравио Никола Пашић. Цео спрат је коришћен за часове мачевања. На тренинге је долазила омладина, старија господа а такође и припадници дипломатије. Терке енглеског и белгијског посланика су биле очаране часовима које је водио Дусе. Велики љубитељ мачевања био је хирург др Воја Суботић који се често у асо - борбама састајао са учитељем Дусеом и Драгомиром Николајевићем. Наставник Дусе је један од оснивача Првог мачевалачког клуба у Краљевини Србији, „Српски мач“ 1897. године где се окупио велики број љубитеља мачевања. Његови савременици наводе да су ретки тако савршени учитељи мачевања. Предавања је држао са великом љубављу, муњевитом брзином је решавао најкомпликованије техничке радње. Имао је асо-борбе са највећим противницима тога времена. Шарл Дусе је био прави атлета ретке издржљивости. Доминирао је над својим противником од момента самог укрштавања сабље и флереа. Његове борбе у Паризу са чувеним Киршофером, Рулом и Росињелом биле су ремек-дело техничке, умне и физичке моћи. Један од првих и најбољих ђака професора мачевања на Војној академији Шарла Дусеа био је тадашњи поручник Драгомир Николајевић који је касније Дусеу додељен као помоћник на катедри за борење. Поред њега истицали су се и Александар Јосифовић, Воја Суботић, Јаша Пантелић, Новаковић и други. Дусе је често са ученицима одлазио у Будимпешту и Беч где су имали мачевања са италијанским учитељима Сантелиом и Де ла Сантом. Италијански учитељи Сантелио и Де ла Санта пропагирајући мачевање у Бечу и Будмпешти велику помоћ налазили су у учитељу Дусеу и његовим ученицима, који су приликом борби са поменутиим италијанским мајсторима мачевања често привлачили велики број љубитеља овог атрактивног спорта. Године 1900. створена је прва официрска школа за мачевање и остале спортове. У сва три курса за првог учитеља ангажован је Шарл Дусе. Значајно је истаћи да је Шарл Дусе један од првих власника аутомобила у Србији, који је могао да развије брзину од 60 км/час. Дусе је био власник и једне од првих такси фирми у Београду. На почетку Првог светског рата постављен је за командира Аутомобилског одељења Врховне команде. Овај свестрани спортски радник дао је низ значајних диприноса развоју физичке културе у Србији. После Првог светског рата Шарл Дусе умире.

Пуковник Светислав Мишковић је предавао борење и гимнастику у периоду од 1895-1897 године, погинуо је 17. августа 1914. године у Првом светском рату као командант Прекобројног пука.

Артиљеријски пуковник Драгомир Т. Николајевић предавао је борење, гимнастику, артиљеријска правила и вожење од 31. августа 1900. до 16. октобра 1902. године. Од 1902. до 1904. године Драгомир Николајевић

борави у француској војној школи гимнастике Жоанвил крај Париза. Ова школа представља једну од најзначајних институција развоја спорта у свету у другој половини XIX и почетком XX века. Школа у Жоанвилу (Joinville Le Pont) је створена ради развоја физичке културе у војсци Француске, али је утицала и на цивилну физичку културу Француске и света. По повратку у Београд 1904. године Николајевић први пут демонстрира енглески и француски бокс у Србији, часови су одржавани у згради Војне академије.³⁴ Николајевић у Жоанвилу (Joinville Le Pont) борави од 1902–1904. године где добија (1903. године) и редовно унапређење у капетана I класе.³⁵ У овој школи је изучаван велики број спортова, али што је најбитније за једног српског питомца, он се упознао и са неизоставним деловима физичке културе, биомехаником, физиологијом и анатомијом. Николајевић је имао срећу да баш 1902. године доктор физиологије Жорж Демини постао шеф катедре за примењену физиологију и шеф лабораторије за физиологију. Српски официр је имао ту част да учи од најбољег у то време светског стручњака из поменуте области, човека који је први створио биомеханичку станицу. Атлетски грађен, натпросечно инелигентан, Николајевић је без проблема савладавао све задатке које је пред њега постављало школовање у Жоанвилу. Николајевић је пливао дуге стазе, усавршавао скокове у воду, био центарфор у фудбалском тиму, са скифом је био први на реци Марни у дужини од Ложана до Поа. У једној маратонској трци у Паризу пласирао се на друго место.³⁶ Поред поменутих спортова, на основу увида у упут о физичкој активности официра и војника Француске бавио се и рвањем, енглеским боксом, француским боксом, гимнастиком. Мачевање је било изузетно заступљено као и у свим европским војно-спортским школама или војним академијама. У мачевању је Николајевић већ имао завидно искуство. Од гимнастичких справа увежбавао је рад на вратилу, паралелном разбоју, партеру, високој платформи за гимнастику, рад на круговима, прескок преко коња. Капетан Николајевић имао је прилику да се бави атлетиком, поред трчања на дуге и кратке стазе, у школи је било заступљено и трчање са препонама, скок у даљ, бацање диска и бацање бомбе или кугле. Антропомоторичке вежбе су извођене самостално у односу на гимнастику, увежбавао је пењања уз конопач и шипку. Поред стандардних дисциплина физичке културе, капетан Николајевић је увежбавао и војне физичке активности као што су прелазак препрека носећи партнера, прелазак преко платформи са пењањем, пењање уз конопач и уз шипку са војном опремом. Војници су такође увежбавали скок у воду и пливање са опремом, скокове у песак са

³⁴ Д. Гавриловић/ Г. Касум, *Драгомир Николајевић оснивач енглеског и француског бокса у Србији*, Београд, стр. 402–403.

³⁵ АВИИ (1925): *Досије персоналних података бивше југословенске Војске, К-633/624, (Николајевић Томе Драгомир), фондови војске Краљевине Србије и Југославије*, Београд.

³⁶ Време (1930): *Спортски портрети*, 23. јануар.

веће висине, прелазак преко дрвета постављеног хоризонтално. Увежбавана су и трчања са препрекама у униформи и са опремом. Упражњавана је и обука у борби са бајонетом постављеним на пушку. Када се свему овоме дода изучавање физиологије и анатомије, можемо закључити да је Николајевић био комплетно образован из области физичке културе. Тако да констатација новинара „Времена“ из 1930. године „да Драгомир Николајевић, пуковник у пензији, председник боксерског савеза, једини је наш универзални спортски стручњак и плодни писац спортске литературе“³⁷ није ни мало преувеличана или олако изречена. Николајевић је умиро у Београду 12. децембра 1939. године.

Резервни пешадијски потпуковник и професор Атанасије Поповић предавао је гимнастику као редовни и хонорарни учитељ од 26. августа 1898. до 16. априла 1901. године. После је радио као наставник гимнастике у Државној трговачкој академији и у Гимназији професора Зделара.³⁸

Пешадијски пуковник Александар Јосифовић наследио је Николајевића на месту професора борења од 16. октобра 1902. до 1. октобра 1907. године, а од 1. октобра 1920. године предавао је као хонорарни професор борења. Јосифовић је био члан мачевалачког друштва „Српски мач“ још од његовог оснивања. Заједно са Драгомиром Николајевићем учествовао је као представник Краљевине Србије на прослави стогодишњице физичке културе у Холандији где су оба српска официра награђена медаљама за успешно мачевање. Јосифовић је допринео популаризацији мачевања у Србији. Као делегат југословенског Министарства војног и морнарице учествовао је и 1925. на мачевалачкој и спортској прослави под покровитељством председника Чехословачке републике Т. Г. Масарика у Брну и Прагу. На конститутивној скупштини свих мачевалачких клубова Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у Новом Саду изабран је 22. априла 1928. за председника мачевалачког савеза свих клубова и градова Краљевине СХС (Југословенског мачевалачког савеза).³⁹

Пешадијски пуковник Богољуб Динић предавао је борење од 11. септембра 1921. до 21. октобра 1923. године као хонорарни професор, а после поменутог датума као редовни професор борења. Професор Динић, као и поменути Јосифовић и Николајевић, припадао је групи ученика Шарла Дусеа који су га наследили на катедри борења на Војној академији и

³⁷ Исто.

³⁸ В. Рашић, Српски витез, *Наставници гимнастике у Београду*, 1912, стр. 43; Зделар Владимир је био директор Трговачке академије, а потом приватне гимназије у Великом Бечкереку (данас Зрењанин) од 1901–1924 (види: *Српски биографски речник*, том 3, Д-3, Матица Српска, Нови Сад, 2007, стр. 857).

³⁹ АВИИ, *Досијеи персоналних података официра бивше југословенске војске, К-633/624 (Јосифовић, Светозара, Александар)*, фондови војски Краљевине Србије и Југославије.

константно промовисали физичку културу у Краљевини Србији, а касније у новоформираној држави Краљевини Југославији. Динић је још као гимназијалац у Београду био један од најбољих ученика мачевања у друштву “Српски мач”. Као официр завршио је Официрску школу борења 1905. и потом је постављен за помоћника наставника у предмету борење (1907). Додајмо да је као врхунски мачевалац предводио југословенску екипу на турниру Мале антанте у Букурешту 1936. године.⁴⁰

Поред учитеља борења, гимнастике и пливања на Војној академији који су лично снажно утицали на подизање нивоа свести о физичкој култури међу српским народом, значајан допринос дали су официри који нису обављали наставничку професију на Војној академији.

Први у плејади значајних официра за српску физичку културу дивизијски генерал Светомир Ђукић је директор Српског олимпијског клуба.⁴¹ Овај бескомпромисни спортиста и спортски радник је најзаслужнија личност за оснивање Српског олимпијског клуба и учествовање Краљевине Србије на Петим олимпијским играма у Штокхолму 1912. године. Србија је у Штокхолму постала пуноправни члан Међународног олимпијског комитета, а у то време мајор Светомир Ђукић представник Краљевине Србије у МОК-у. Војну академију и Вишу војну школу завршио је у Београду. Учесник је ослободилачких Балканских ратова 1912. и 1913. године и Првог светског рата 1914–1918. На почетку Првог светског рата био је на месту команданта одбране Аде Циганлије. У Другом светском рату члан је штаба Југословенске војске у отаџбини.⁴² Од ране младости бавио се разним спортским дисциплинама. Био је члан Управе Витешког друштва „Душан Силни“ у Ваљевоу до 1907. године. У Београду је 1910. године са групом официра основао Српски олимпијски клуб. Капетан Ђукић је својим прегалачким радом у оквиру Српског олимпијског клуба дао изузетан допринос олимпијском покрету у Србији. На тај начин заузео је значајно место не само у историји олимпизма Србије и Југославије, већ и светског олимпијског покрета. Светомир Ђукић је умро у Дуизбургу (Немачка) 1960. године.

За развој спорта у Србији заслужни су били и други најистакнутији представници војске поред оних који су учествовали у самој настави физичког васпитања или развоју олимпијског покрета.

⁴⁰ Б. Динић (Београд, 1879–1971) пуковник, ратник, носилац Карађорђевог звезде са мачевима (види биографију у: *Српски биографски речник*, том 3, Д-3, стр. 286; Т. Влаховић, *Витезови Карађорђевог звезде са мачевима*, Београд 1989, стр. 221; *Споменница XXXII класе Војне академије 1901–1936*, Београд, 1936, стр. 114).

⁴¹ С. Илић, С. Мијатовић, *Историја физичке културе Кнежевине и Краљевине Србије*, 1994, стр. 163.

⁴² М. Бјелајац, *Генерали и адмирални Краљевине Југославије*, Београд, 2004, стр. 151.

Академик и генерал Јован Мишковић, министар војни и председник Српске краљевске академије, дао је значајан допринос развоју физичке културе у Србији. Радио је у градским гимнастичким витешким друштвима. Био је члан Комисије за наставни програм „телесног и војног вежбања“ 1883. године. Десет година касније радио је на ревизији програма. Био је председник Београдске савезне стрељачке дружине и почасни члан Гимнастичког друштва „Душан Силни“.⁴³

Пуковник Милутин Г. Мишковић, био је још један од прегалаца.⁴⁴ Својим ауторитетом и залагањем допринео је оснивању великог броја гимнастичких друштава у Србији. За физичко вежбање везан је од својих најранијих дана. Као ђак вежбао је у „Првом београдском друштву за гимнастику и борење“ готово десет година. Касније је наставио вежбање у „Душану Силном“. Од 1902. године обављао је функцију председника Савезне управе витешког друштва „Душан Силни“, на којој је остао као почасни председник после престанка свог активног рада.⁴⁵ Лично се ангажовао у оснивању Државне гимнастичке школе у Београду, чији је задатак био спремање наставника за гимнастику. Школа је почела са радом маја 1908. године. У то време генералштабни потпуковник Милутин Мишковић био је члан Управног одбора Гимнастичке школе.⁴⁶

⁴³ М. Милићевић, Ј. Поповић, *Генерали Кнежевине и Краљевине Србије*, Београд 2003, стр. 161–165 (биографија генерала Мишковића).

⁴⁴ Рођен 1864. године у Шапцу. Завршио је 15. класу Војне академије у Београду (1882–1885). Између осталог био је ордонанс официр ЊКВ Александра Обреновића. Био је државни питомац у Аустро-Угарској. По повратку из иностранства наставио је Вишу школу Војне академије са 2. класом (1888–1890).

⁴⁵ С. Мијатовић, *Појава олимпијске мисли и развој олимпијског покрета у Србији до 1914. са посебним освртом на допринос Светомира Ђукића*, 1992, стр. 97.

⁴⁶ Исто, стр. 176.

Summary

Dejan Gavrilovic

The Influence of the Serbian Army on the Beginnings and Development of Physical Training in Serbia in 19th and Early 20th Centuries

Key words: *Joinville le Point, Physical training, army, Military Academy, Military School of Joinville le Point*

Ever since the renewal of the Serbian independence in 1804 and the founding of the first civilian schools, physical training (fencing at that time) was taught by prominent representatives of the Serbian army.

The curricula of the higher educational institutions in Serbia during 19th and in early 20th century (Guard School, Princely Serbian Military Academy, Artillery School...) had the subject of physical training as a precursor of physical training in the army.

The teachers teaching fighting, gymnastics and swimming at the Artillery School and at the Military Academy after hours influenced strongly the development of physical culture among the civilian population. They were often simultaneously, founders of sports associations, trainers and competitors. Teachers of the Military Academy took part at international meetings of physical culture where they promoted their country and the values of Serbian sport. Officers propagated physical training also by written word. Several expert books appeared in late 19th and in early 20th centuries. The founding of the Serbian Olympic Club in the Hotel Moskva in Belgrade in 1910 can be seen as the culmination of the influence of the military cadres on the development of physical training in Serbia.

The developments connected with the beginnings of physical training at the Serbian Military Academy can be compared to that at the French Military School at Joinville le Point. The aim of the Military Gymnastics School at Joinville on its founding in 1852 was to train a larger number of young men to be stronger, faster, more resistant, braver and better disciplined soldiers. The aim of the subject called fighting, swimming and gymnastics at the Serbian Military Academy was also to create physically more capable officers and soldiers. Gradually apart from achieving this goal, without their volition, both institutions became propagators of development of physical training in their respective communities.